

Tájoló, határsáv, prikulicsok

BODOR ÁDÁM: AZ ÉRTELMEZÉS ÚTVESZTŐI

Bodor Ádám legtökéletesebb kérdezői alighanem a Puzdra menedékház fölött elvonuló, amorf felhőkonvojok. Ám mivel a Radnai-havasok lejtőin folytatott, eszményi eszmecseréről tudomásom szerint nem áll rendelkezésre lejegyzett változat, az idén nyolcvanhat esztendő szerző gondolkodásmódjának megismeréséhez *A börtön szaga* című kötet kínálja a legtöbb kapaszkodót. A 2001-ben megjelent könyv meg-
rázó, gyönyörű, lírai és sötét. Jó arányban oszlik el benne a derű, a fagy és a fájdalom. Borzongató módon nyer benne igazolást a bezárás adta szabadság megélésének tapasztalata, de a Balla Zsófiának adott válaszok között elegendő tér jut a természetjárás, a történelem és a zene kérdésköreinek is. Erős volt bennem a gyanú, hogy ennek a valóságtól olykor kétujjnyira emelkedő, szépirodalmi igénnyel megalkotott beszédfolyamnak a ritmusa, dinamikája, sűrűsége és gondolatgazdagsága aligha megismételhető. Furdalt a kíváncsiság, mi újjal kecsegtet, s képes-e legalább árnyalni az alcíme szerint tizenöt beszélgetést tartalmazó, 2021 végén a könyvesboltokba került kiadvány a Bodor-beszélgetőkönyvek magnum opusát.

Az értelmezés útvesztői. Elsőre kávéfoltos irodalomelméleti szöveggyűjtemény címének tűnhet a szókapcsolat. Viszont ha belegondolunk, könnyűszerrel helyet találunk neki a Bodor-kötetek gerincei között. Azok elvégre számos esetben valós vagy kitalált tájegységeket [*A Zangezur hegység, Az Eufrátesz Babilonnál, Sinistra körzet, Verhovina madarai*] neveznek meg, máskor meg bizonyos – obskúrusabb vagy pontosabban meghatározott – kirándulásokat [*Megérkezés északra, Vissza a fülesbagolyhoz, Az érsek látogatása*] visznek színre. S bár GPS-koordinátái az előzőkénél kevésbé kislabizálhatók, a *Sehol* is elhelyezhető ezen szempontrendszer szerint a Bodor Ádám-életmű terepasztalán. Úgyhogy ha megjelenik egy, a fülszöveg szerint „a pályakép belső alakulásaival, poétikai összefüggéseivel és műhelytitkaival” foglalkozó interjúgyűjtemény, annak címén merengve megkísérthet bennünket a gondolat, hogy a korpusz korábbi tételei felé tett befogadásföldrajzi manőverekkel találkozunk majd a lapjain. Ilyesmit ígér ugye az idézett paratextus is.

Mielőtt az ajánlat nyomába eredünk, engedjenek meg egy rövid exkurzust. Hadd áruljam el, hogy engem már a borító kép-szöveg komplexuma csalítósbá vitt. A szürke, kövér betűkkel a szerző elmosódott arcképére vetülő csonkolt, nehezen felfejthető palimpszeszt a talajvesztés tapasztalatával szembesített. Mintha a kötetcímet dúcolná alá vizuálisan. A ferdén, fejjel lefelé szedett, halvány sorokból kibogarászható egy, a *Leordina* című Bodor-novellában szereplő mondattöredék. Véletlen vajon, hogy a bekezdés, ahonnan a citátum származik, éppen a helyszín és a főhős [Leordina és Dina] viszonyát fejtegeti játékosan? És annak tulajdonítható-e bárminemű jelentés, hogy a címlapon jó néhány felszólító módú ige [kanyaríts oda, ne felejtse, [...]gasd össze, keverj bele] olvasható? Mintha egy mágikus receptfüzet [tudjuk, melyik Bodor-karakter állított össze ilyen] utasításai közül másolták volna őket ide. Kontextusukból kimetszve mit sem érnek természetesen, így nem segítenek se mesét, se ételt költeni. Összezavarnak inkább, semmint, hogy kifőzhetnénk belőlük valami eredetit. Helyben vagyunk, *Az értelmezés útvesztőinél.*

Az *értelmezés útvesztőiben* tizenöt Bodor Ádámmal készült interjú olvasható. A szövegek szinte végig a primer megjelenések sorrendjét követik, egy helyen kicsiklik csak a kronológia. A legkorábbi 2003-ban [két évvel *A börtön szaga* megjelenése és öt nappal Bodor Ádám Kossuth-díjjal való kitüntetés után], a legfrissebbet 2021-ben [„Most éppen járvány van.” [270.]] publikálták eredetileg. A kötet végén fel van sorolva a szövegek első megjelenésének helye – ez alapján a korpusz irodalmi- és művészeti portálra, művészeti-közéleti hetilapokba, valamint irodalmi folyóiratokba készült interjúkra osztható. A legtöbb textuson beazonosíthatók az azt eredetileg befogadó platform kérdezmódjai és érdeklődési horizontjai. Más a hosszuk, ambíciójuk, mások a lehetőségeik és a távlataik. Még akkor is, ha – amint azt a *Bevezető sorok az olvasóhoz* című nyitórészen elárulja nekünk – Bodor Ádám az újbóli közlés előtt néhol [„az élő beszéd lazaságait, spontán pontatlanságait” [6.] korigigandó] hozzátoldott a válaszaihoz. A kérdések megfogalmazói között előfordulnak túlkészülők, rajongó típusok, penzumletudók és őszintén kíváncsiak. Nem derül ki, hogy annak idején személyesen, netán eleve írásban készült-e az interjú, jelen állapotában azonban a szövegek java igen kevésbé beszélgetésszerű. Emiatt úgy vélem, jellemzésükre nem feltétlenül az alcímben és a fejezetek címeiben szerepeltetett *beszélgetés* a legjobban passzoló meghatározás. Kivétel ez alól a könyvbe került két tegeződő interjú, Selyem Zsuzsa és Jánossy Lajos beszélgetései, valamint az általam az említett kettő mellett a legértékesebbnek, leginkább ihletettnek érzett szöveg, amelyben Karácsonyi Zsolt a kérdező. [Ahogy a *Sinistra körzet* vagy a *Verhovina madarai* olvasása közben is magától értetődőnek érezzük azt, hogy egyik fejezetről a másikra az elbeszélés perspektívája megváltozik, valahogy itt sem szisszenünk fel, gyanakszunk szerkesztői figyelmetlenségre, és kérjük számon a magázódó másik tizenhárom beszélgetés irányába való egységesítést. A szóban forgó két szöveghez annyira passzol ugyanis a bensőségebb, tegező viszony. És ki tudja, az is lehet, hogy e formai játék nagyon is tudatos, és az előbb említett prózaszerkezeteket idézi meg.]

A már szóba hozott *Bevezető* meglehetősen különös nyitány. Kezdőmondatából mintha némi szabadkozás volna kihallható: „Mielőtt komolyan bosszankodni kezdene a beszélgetések során esetleg vissza-visszatérő toposzok, motívumok fölött, a tisztelt Olvasó türelmét és megértését fogom kérni, egyszersmind megpróbálok bizonyos részletek ismétlődő jelenlétére magyarázattal szolgálni.” [5.] A motívumok, gondolatfutamok többszöri előkerülésének egyszerűen az az indoka, hogy az életút különböző szakaszaiban feltett hasonló kérdésekre a szerző nagyon hasonló módon válaszolt, az akkori reakciói csonkítását vagy mellőzését pedig nem tartotta helyénvalónak. [Helyesen!] Az egyes textusok a maguk teljességében, netán bővítve kerültek tehát a gyűjteménybe. Ám azon sem felesleges tán tünődnünk egy keveset, hogy a tizenöt interjúszöveg integritása mellett érvelő, illetve az ismerős részletek visszatéréseért az olvasó megértését kétszer is kérő előszó vajon nem *Az értelmezés útvesztőinek* kötetként való olvasása ellenében tesz-e javaslatot? Így van vagy sem, nekem az a tapasztalatom, hogy egyleveggel a könyvön végigérni nem túl kellemes. Zsúfoltnak, redundánsnak hat – de hisz Bodor Ádám előre szölt –, akár egy túl hosszúra nyúló remixleméz. Amelyen azért, ha jobban fülelünk, felfedezhetünk jó néhány szokatlan, frappáns szekvenciát. Számomra épp ezen apróbb változtatásokkal, hosszabb-rövidebb formában visszatérő passzusok jelentettek izgalmat az összeállítással való

alaposabb ismerkedés során. A címlap kapcsán fentebb már az olvasó elé tárt zavarom nemigen enyhült ugyan az előbeszéd megismerését követően sem, ám egyre felszabadítóbban hatott rám, hogy hagyhatom rászedni magam. Hogy a szemlélődő rácsodálkozás lehet a helyes befogadói stratégia. Hogy bátran igazíthatom az attitűdömet azon erdőjáró tapasztalatához, aki meglepődött bár, de kétségbe nem esett, amikor összezavarta a tájolóját néhány tréfás kedvű prikulics.

A kötetbe válogatott interjúkban többször terítékre kerül a magány, a szabadságigény, illetve a természet közelségének összefüggésrendszere – akár *A börtön szaga* lapjain. Itt is felsejlenek a Radnai-havasok lejtőinek kontúrjai, színre kerülnek rövid és hosszabb italok, a Bodor-elbeszélésekben is oly fontos szagok és illatok. Szó esik szegénységről, cenzúráról, rezignációról, a valóságos és képzeletbeli topográfia egybeolvashatóságának kérdéséről, ahogy elő- előkerül a kérdezőknek az életrajzot és az életművet lépten-nyomon egymásra olvasni szándékozó ügybuzgalma is.

A *börtön szagához* hasonlatosan a konspiráció és az inspiráció adják a fő szólamokat. Előbbi természetesen az egész élet[műv]et meghatározó, börtönbüntetéssel végződő kolozsvári szórólapozásra, utóbbi a Bodor-oeuvre alkotáslélektani hátterére vonatkozik. (Az inspiráció persze oly módon is felmerülhet, hogy a kérdezők *A börtön szagának* egyes passzusából merítenek gyakran ihletet. Igaz, akár imponáló is lehet, hogy a kollégák kútfőként használják a huszonegy éve megjelent kitűnő kötetet.) Kiderülnek továbbá apróbb és jelentősebb életrajzi részletek, megmutatkoznak a szerző által Erdélyben megtapasztalt sokszínűség árnyalatai, megtudjuk megint, hogy Bodor Ádám nem túlzottan rajong az írásából készült filmadaptációkért, és több beszélgetőtársával megosztja azt a keserű felismerést, hogy a nagyra hízott és átszabott Kolozsváron nem találja már honvágya rekvizitumait, de a „beköltözöttek Budapestjét” [133.] sem érzi magáénak teljesen.

Higgadság, empátia, sztoikus életszeretet, indulatmentesség és óvatos derű rajzolódik ki Bodor válaszaiból. A politikai folyamatokat és a társadalom működését komplexen látó, sokat tapasztalt egyén világlátása ez. Az olyasféle kijelentéseknek ad fedezetet, mint mondjuk ezek itt: „Az ember a demokráciában pont olyan boldogtalan tud lenni, mint a zsarnokság körülményei között.” [13.]; „Azzal, hogy az ember kilép egy politikai börtön kapuján, még távolról sincs a dolog elintézve.” [125.]

A beszélgetések ürügyéül szolgáló pillanatok – a Kossuth-díj átvétele, az Írószövetségből való kilépés indoka, a Prima Primissima-átadó vagy egy kerek évforduló – a legkönnyebben feledhető, a legkevésbé markáns momentumok. Jóval maradóbbrak az abszurdba hajló önéletrajzi hangoltságú karcolatok. Mind közül a legszórakoztatóbb az elmaradt találkozásról, a hideg éjszakáról és a szűk ágyra dőlő, kekszdarabokkal feldíszített karácsonyfáról szóló, hangosan felnevetős tárcadarab [10–13.]. Személyes kedvencem pedig a medvékről mondott, nem éppen mézesmázos mondatcsokor [130.].

„[A] világ, benne az ember: egy titkokkal teli bőrzsák” [144.] – mondja Bodor Ádám, aki megítélésem szerint akkor érzi igazán magáénak a válaszadói szerepet, amikor egy váratlan vagy már rengetegszer hallott kérdésre adott anekdotikus kitérő után letaglózó paradoxonnal felelhet. Ilyesmire jelentenek példát az alábbi szöveghe-lyek. Mint mondjuk ez: „Konzervatív polgári értékek tiszteletében nőttem fel, langyos készletések közepette, sokáig fogalmam se volt, mit szeretnék igazán csinálni. Aztán jött a megváltás, a börtön.” [92.] Illetve ez is: „A hősiesség számomra úgy lepleződött

le, hogy nem találkoztam vele.” [101.] Ide kívánczok az is, hogy „deviáns látásmód, túlzó csodálat, mitikus elfogultság nélkül művészi alkotás sem létezik” [220.]. A munkamódszeréről Bodor nem szívesen beszél, és ha igen, akkor sem túl sokat árul el. Emiatt az egész életmű szempontjából megvilágító erejű lehet a most következő kijelentés: „Én tehát úgy látom, ezek az emberek, akikről írok, jobbára szerepjátékosok, érzelmeiket, gondolataikat titkolják, és ilyen vagy olyan viselkedésük, de leginkább rezignációjuk burka alatt valami megsemmisítő magány sejthető.” [247.]

Hogy az említett egyedüllét a Bodor Ádámmal készített interjúknak is sajátja-e, azt kinek-kinek magának kell eldönteni. Mindenesetre *Az értelmezés útvesztőinek* főhőse készséges és felkészült válaszadó, mégis számít nála a pillanatnyi hangulat, kedélyállapot, szimpátia. Azért nem tanácsos kihagyni a kötet kevésbé sikerült darabjait, mert előre nem tudható, mikor fordul egy nagyot a szöveg, s egészül ki új elemmel vagy beszélgetik el más nézőpontból az írónak egy korábban már megismert sztorija. Amiatt is figyelmet érdemelnek ezek a szöveghelyek, mert emlékeztethetnek bennünket Bodor Ádám prózapoétikai eljárásaira.

Az értelmezés útvesztőinek ezen nem is ritka részei mintha egy keskeny, furcsa sávra hívnák fel a figyelmünket, ahol összeszikráznak az elbeszélés és az interjú műfaji sajátosságai. Bodor Ádám felnagyítások és alulfogalmazások trópusaival szívesen élő, iróniában ázó, bölcs mondatai eszünkbe juttatják a Bodor-hősök retorikai manővereit. Vajon kontextusából kiragadva el tudnánk-e dönteni, hogy a következő mondat valamelyik prózából, vagy az interjúkötetből származik: „Úgy tűnik, mintha nagyon fontos évek át lettek volna aludva.” [126.] A helyes döntés meghozatala – felteszem – izzasztó pillanatokat hozna a szerző avatott filológusainak is.

Akadnak művészek, akik szemlélatomást szívesen értelmezik az alkotásaikat. Bodor Ádám nem tartozik közéjük. Ahogy ebben a könyvben is többször leszögezi, az őt meghatározó és igazán foglalkoztató dolgokra inkább a prózáiban keres lehetséges feleleteket. Novellák és magukat regénynek láttató ciklusok burkába rejtve beszél el az őt mélyen érintő kérdéseket. Nem mulasztja el tudtunkra adni, hogy a válaszadó nem a legkomfortosabb szerep neki. És igaz ugyan, hogy az írói életműben előszeretettel alkalmazott ismétlések, variációk vagy elhallgatások a kötetbe válogatott beszélgetésekben is lehetőséget kínálnak egy-egy önfeledt szlalomra a hermeneutika fekete pályáinak meredélyein, az interjú számára azért inkább határterep.

„A határ és vidéke, bárhogy is nézzük, mindig sokkal izgalmasabb hely, mint az ország belseje” – olvassuk *A börtön szaga* lapjain [Bodor Ádám: *A börtön szaga – válaszok Balla Zsófia kérdéseire*, Magvető, 2001, 13–14.]. Úgyhogy bármennyire bosszantók a szerkesztési processzuson két ízben átesett szövegekben maradt elütések, a fejüket itt-ott felütő egyeztetési hibák, és bármily csekély életrajzi vagy alkotáslélektani tónussal gazdagítja is jelen kötet *A börtön szagát*, az interjúválasz és az apokrif prózatöredék közötti műfaji határsáv felfedezésének lehetősége miatt mégiscsak izgalmas kalandot jelent nekivágni *Az értelmezés útvesztőinek*. [Magvető]

VASS NORBERT